

DOROTA KACZORKIEWICZ, DANUTA TARNOWSKA

INSTYTUCJA PRZEDSTAWIENIA ZARZUTÓW I JEJ KONSEKWENCJE PROCESOWE

Niniejszy tekst przedstawia historię kształtowania się w polskim ustawodawstwie instytucji przedstawienia zarzutów oraz jej obecny kształt i znaczenie w postępowaniu przygotowawczym. Wskazano także konsekwencje, jakie wywołuje w postępowaniu karnym przedstawienie osobie zarzutów, jak również omówiono te instytucje procesowe, które są z nim związane, zarówno w sferze realizacji praw oskarżonego do obrony, jak i działań organów procesowych i innych uczestników postępowania karnego.

I. KSZTAŁTOWANIE SIĘ INSTYTUCJI PRZEDSTAWIENIA ZARZUTÓW

Instytucja przedstawienia zarzutów została wprowadzona do polskiej procedury karnej ustawą z 21 grudnia 1955 r. o zmianie przepisów postępowania karnego (Dz. U. Nr 46, poz. 309). Była to nowa instytucja procesowa, pierwsza¹ w systemie gwarancji procesowych, która służyła podejrzanemu w postępowaniu przygotowawczym. Umożliwiała ona podejrzanemu bezpośrednio wykonywanie prawa do obrony zagwarantowanego każdemu obywatelowi przez Konstytucję PRL. celem jej było wyeliminowanie z procesu tzw. faktycznie podejrzanego². To dzieło noweli z 1955 r. ocenić należy pozytywnie, przeciwdziałło bowiem pochopnemu stawianiu obywatela w stan podejrzenia bez należytej podstawy faktycznej i prawnej³.

Instytucja przedstawienia zarzutów miała pełne zastosowanie w śledztwie. Była ona oparta na wzorze radzieckiej instytucji procesowej „pociągnięcia do odpowiedzialności karnej”, które pokrywało się ze „wszczęciem ścigania karnego” i stanowiła zespół czynności rozpoczynających śledztwo przeciwko osobie. Obowiązek wydania postanowienia o przedstawieniu zarzutów powstawał z chwilą ujawnienia przez prowadzącego śledztwo sprawcy czynu⁴. Obowiązkiem prowadzącego śledztwo było niezwłoczne wydanie postanowienia, gdy

¹ A. Kaftal, *Model postępowania przygotowawczego de lege ferenda w prawie polskim*, „Studia Prawnicze” 1989, z. 1, s. 52; M. Siewierski, *Nowa reforma postępowania przygotowawczego i zmiana przepisów o rewizji nadzwyczajnej*, „Nowe Prawo” 1958, nr 4, s. 3.

² A. Kaftal, op. cit., s. 48.

³ L. Penner, *O zmianie przepisów k.p.k.*, „Nowe Prawo” 1956, nr 2, s. 52; L. Schaff, *Nowa reforma postępowania przygotowawczego*, „Państwo i Prawo” 1956, z. 3, s. 28.

⁴ L. Schaff, op. cit., s. 258.

tylko powstała możliwość skonkretyzowania zarzutów. W takim wypadku, gdy prowadzący postępowanie posiadał dowody, że czyn popełniła określona osoba, powinien był wydać postanowienie o przedstawieniu zarzutów i nie mógł w żadnym wypadku przesłuchiwać tej osoby w charakterze świadka, gdyż stanowiłoby to ograniczenie prawa do obrony. Jeżeli dane istniejące w chwili wszczęcia śledztwa lub zebrane w jego toku zawierały dostateczne podstawy do przedstawienia określonej osobie zarzutów, to prowadzący śledztwo sporządzał postanowienie o przedstawieniu zarzutów, ogłaszał je niezwłocznie podejrzanemu, a następnie przesłuchiwał go niezwłocznie po wydaniu postanowienia o przedstawieniu zarzutów. Dopiero ogłoszenie zarzutów uprawniało do przesłuchania danej osoby w charakterze podejrzanego, które powinno było nastąpić natychmiast po ogłoszeniu treści postanowienia.

Jedynie wyjątkowo wolno było sprawcę ujętego na gorącym uczynku lub w czasie pościgu przesłuchać „w charakterze podejrzanego” jeszcze przed wydaniem postanowienia o przedstawieniu zarzutów, a także w wypadkach niecierpiących zwłoki, w szczególności gdy zwłoka mogłaby spowodować zatarcie śladów przestępstwa i zachodziły warunki niezbędne do wydania postanowienia o przedstawieniu zarzutów określonej osobie. Milicja Obywatelska mogła w toku śledztwa powierzonego przesłuchiwać tę osobę w charakterze podejrzanego, jeszcze przed wydaniem postanowienia o przedstawieniu zarzutów⁵.

Istotnym celem postanowienia o przedstawieniu zarzutów było poinformowanie obywatela o tym, że jest podejrzany o popełnienie przestępstwa. W stosunku do prowadzącego śledztwo ta nowa instytucja wprowadziła obowiązek służbowy (pod sankcją karną) wydania postanowienia już w pierwszym momencie, gdy śledztwo zwróciło się wyraźnie przeciw konkretnej osobie.

Podobnie jak obecnie, możliwa była modyfikacja zarzutów, gdy ujawniono, że podejrzany popełnił czyn nieobjęty wydanym już postanowieniem o przedstawieniu zarzutów. Inaczej niż obecnie, w wyjątkowych wypadkach (z wyjątkiem modyfikacji zarzutów), gdy niezwłoczne ogłoszenie tego postanowienia utrudniłoby w poważnym stopniu postępowanie karne, ogłoszenie postanowienia o przedstawieniu zarzutów mogło być odroczone najdalej do 14 dni. Działanie w tym trybie nie zwalniało jednak prowadzącego śledztwo od obowiązku wydania samego postanowienia, odroczone bowiem zostawało nie wydanie postanowienia, lecz ogłoszenie jego treści podejrzanemu.

Pewne różnice w zakresie instytucji przedstawienia zarzutów widoczne były w dochodzeniu, gdyż: 1) w dochodzeniu poprzedzającym śledztwo nie można było przesłuchiwać nikogo w charakterze podejrzanego⁶ (z wyjątkiem przesłuchania schwytanego na gorącym uczynku), 2) w dochodzeniu zastępującym śledztwo nie stosowano przepisów o odroczeniu ogłoszenia postanowienia, 3) w dochodzeniu uproszczonym, w sprawach należących do właściwości byłych sądów grodzkich, nie wydawano postanowienia o przedstawieniu zarzutów.

Instytucja przedstawienia zarzutów została włączona do Kodeksu postępowania karnego z 1969 r., jednakże z pewnymi modyfikacjami, gdyż nie

⁵ S. Kalinowski, *Przebieg procesu karnego*, Warszawa 1957, s. 48.

⁶ L. Hochberg, A. Murzynowski, L. Schaff, *Komentarz do Kodeksu postępowania karnego*, Warszawa 1959, s. 261.

przyjęto odroczenia postanowienia i sankcji karnej za niedokonanie przedstawienia zarzutów oraz wprowadzono pewne uproszczenia tej instytucji. Przedstawienie zarzutów określonej osobie miało miejsce, gdy zebrane dane zawierały ku temu dostateczne podstawy. W myśl art. 269 k.p.k. z 1969 r., instytucja ta składała się z następujących czynności procesowych: 1) czynności zasadniczych (tj. sporządzenia postanowienia o przedstawieniu zarzutów, niezwłocznego ogłoszenia jego treści podejrzanemu, przesłuchania podejrzanego), 2) czynności uzupełniających (tj. pouczenia podejrzanego o prawie żądania sporządzenia uzasadnienia postanowienia o przedstawieniu zarzutów, sporządzenie postanowienia, zapoznania podejrzanego z jego treścią). Podobnie jak wcześniej, dopuszczalna była modyfikacja zarzutów poprzez wydanie nowego postanowienia o przedstawieniu zarzutów (art. 270 k.p.k. z 1969 r.).

Kodeks postępowania karnego z 1969 r. wprowadził też pewne uproszczenia w zakresie stawiania zarzutów. Były one następujące: 1) w postępowaniu w stosunku do nieobecnych, gdy oskarżony wyjechał za granicę, zanim wszczęto przeciw niemu i przeprowadzono postępowanie przygotowawcze, organ ścigania wydawał jedynie postanowienie o przedstawieniu zarzutów, którego jednak nie mógł ogłosić podejrzanemu ani też nie mógł przesłuchać go w tym charakterze⁷; 2) w toku dochodzenia w niezbędnym zakresie można było odstąpić od stosowania instytucji przedstawienia zarzutów, gdyż art. 276 k.p.k. z 1969 r.⁸ przewidywał możliwość odstąpienia od tych zasad w wypadkach niecierpiących zwłoki, w szczególności gdy zwłoka w przesłuchaniu podejrzanego mogłaby spowodować zatarcie śladów i dowodów przestępstwa. W takim wypadku można było tę osobę niezwłocznie przesłuchać w charakterze podejrzanego, rozpoczynając od ustnej, zaprotokołowanej informacji o treści zarzutu⁹; 3) to samo uregulowanie zawarte w art. 276 k.p.k. z 1969 r. miało zastosowanie w śledztwie powierzonym (art. 264 k.p.k. z 1969 r.) lub w zakresie czynności powierzonych (art. 264 k.p.k. z 1969 r.); 4) w dochodzeniu uproszczonym nie wymagano sporządzenia postanowienia o przedstawieniu zarzutów (art. 422 k.p.k. z 1969 r.)¹⁰, ale konieczne było powiadomienie osoby podejrzanego o treści zarzutów, przesłuchanie jej na tę okoliczność i odnotowanie tego faktu w protokole przesłuchania.

Zmiany wprowadzane wcześniejszymi regulacjami doprowadziły do ukształtowania się obecnej instytucji przedstawienia zarzutów. Kodeksem postępowania karnego z 1997 r. w zakresie tej instytucji¹¹ zmieniono podstawę konieczną do postawienia zarzutów określonej osobie poprzez zastąpienie podstawy z art. 269 k.p.k. z 1969 r., wyrażonej słowami „dostateczne podstawy do przedstawienia określonej osobie zarzutów”, sformułowaniem „dostateczne

⁷ F. Prusak, *Pociągnięcie podejrzanego do odpowiedzialności w procesie karnym*, Warszawa 1973, s. 177-179.

⁸ J. Bilicki, *Instytucja pociągnięcia do odpowiedzialności karnej w procesie karnym Polski Ludowej*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 1973, nr 3, s. 37; J. Peczeniuk, *Instytucja przedstawienia zarzutów w świetle przepisów kodeksu postępowania karnego*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 1994, nr 3-4, s. 40.

⁹ F. Prusak, op. cit., s. 145.

¹⁰ J. Bilicki, op. cit., s. 37.

¹¹ M. Zbrojewska, *przedstawienie zarzutów w polskim procesie karnym – uwagi ogólne*, „Przegląd Policyjny” 1998, nr 3-4, s. 122 i n.

podejrzanie, że czyn popełniła określona osoba”¹². Ponadto zmianie uległa procedura dotycząca postępowania uzasadnienia postanowienia o przedstawieniu zarzutów. Według przepisu art. 269 k.p.k. z 1969 r., uzasadnienie ogłaszano lub doręczano podejrzanemu w terminie 14 dni od daty zgłoszenia żądania, podczas gdy według obowiązującego Kodeksu uzasadnienie doręcza się podejrzanemu i jego obrońcy w terminie 14 dni od zgłoszenia żądania. Odstąpiono więc od wymogu ogłoszenia uzasadnienia, poprzestając jedynie na jego doręczeniu.

II. INSTYTUCJA PRZEDSTAWIENIA ZARZUTÓW

Obecnie postawienie zarzutów jedynie w śledztwie wymaga wykonania wszystkich czynności składowych instytucji przedstawienia zarzutów, tj. jeżeli dane istniejące w chwili wszczęcia śledztwa lub zebrane w jego toku uzasadniają dostatecznie podejrzenie, że czyn popełniła określona osoba, sporządza się postanowienie o przedstawieniu zarzutów, ogłasza je niezwłocznie podejrzanemu i przesłuchuje się go¹³, chyba że ogłoszenie postanowienia lub przesłuchanie podejrzanego nie jest możliwe z powodu jego ukrywania się lub nieobecności w kraju. Jeżeli dane uzasadniają dostateczne podejrzenie, że czyn popełniła określona osoba, należy tej osobie przedstawić zarzut popełnienia określonego przestępstwa (art. 313 k.p.k.). Zawarto w nim określenie podstawy przedstawienia zarzutów, bliżej jednak jej nie precyzując. Ustawodawca wymaga istnienia pewnego minimum dowodowego, by przedstawienie zarzutu określonej osobie można uznać za uzasadnione. Warunkami wydania postanowienia o przedstawieniu zarzutów są: 1) ustalenie istnienia przesłanek faktycznych, dających dostateczne podstawy do przedstawienia określonej osobie zarzutów, 2) nieistnienie przesłanek wyłączających ściganie karne, 3) zebranie danych o osobie podejrzanego, której zamierza się przedstawić zarzuty. Zebrane w sprawie dowody muszą uzasadniać, iż określone przestępstwo zostało popełnione i uprawdopodobnić, że przestępstwa tego dokonała określona osoba. Musi to być taki materiał dowodowy, na podstawie którego będzie można skonkretyzować czyn przestępny zarzucany podejrzanemu i podać kwalifikację prawną tego czynu. Decyzję o przedstawieniu zarzutów powinno się podejmować na podstawie całości kształtu zebranych i sprawdzonych dowodów, tj. na podstawie dowodów obciążających osobę podejrzaną oraz dowodów przemawiających na jej korzyść.

Instytucja przedstawienia zarzutów składa się z pewnego ciągu czynności procesowych, przeprowadzanych w kolejności określonej w ustawie. Zespół tych czynności jest następujący: 1) sporządzenie postanowienia o przedstawieniu zarzutów, 2) niezwłoczne ogłoszenie jego treści podejrzanemu, 3) przesłuchanie podejrzanego (chyba że ogłoszenie postanowienia lub przesłuchanie podejrzanego nie jest możliwe z powodu jego ukrywania się lub nieobecności w kraju), 4) pouczenie podejrzanego o prawie żądania podania mu ustnie podstaw zarzutów, a także sporządzenie uzasadnienia na piśmie, 5) doręczenie

¹² J. Grajewski, L. K. Paprzycki, *Kodeks postępowania karnego z komentarzem*, Sopot 2000, s. 430.

¹³ T. Grzegorzczak, J. Tylman, *Polskie postępowanie karne*, Warszawa 2003, s. 629.

uzasadnienia podejrzanemu i ustanowionemu obrońcy w terminie 14 dni (art. 313 k.p.k.)¹⁴. Postanowienie o przedstawieniu zarzutów musi zawierać: 1) wskazanie podejrzanego, 2) dokładne określenie zarzucanego czynu, 3) wskazanie kwalifikacji prawnej (art. 313 k.p.k.).

Przed przystąpieniem do pierwszego przesłuchania należy pouczyć podejrzanego o jego uprawnieniach i obowiązkach procesowych (art. 300 k.p.k.), tj. o prawie do składania wyjaśnień, do odmowy składania wyjaśnień lub odmowy odpowiedzi na pytania, o prawie do składania wniosków dowodowych, do korzystania z pomocy obrońcy, do żądania przesłuchania go z udziałem ustanowionego obrońcy oraz o obowiązkach i konsekwencjach wskazanych w art. 74, 75, 138 i 139 k.p.k.¹⁵ Podejrzanemu ma prawo żądać podania mu ustnie podstaw zarzutów, a także sporządzenia uzasadnienia na piśmie¹⁶. Takie żądanie może złożyć do czasu zawiadomienia go o terminie zaznajomienia z materiałami śledztwa. Uzasadnienie doręcza się w terminie 14 dni od zgłoszenia żądania podejrzanemu i obrońcy, a powinno ono wskazywać, jakie fakty i dowody zostały przyjęte za podstawę zarzutów (art. 313 k.p.k.).

Raz postawiony zarzut nie musi pozostać takim do końca postępowania, gdyż ustawodawca w art. 314 k.p.k. przewiduje możliwość jego modyfikacji. Jeżeli w toku prowadzonego postępowania przygotowawczego okaże się, że podejrzanemu należy zarzucić czyn nieobjęty wydanym uprzednio postanowieniem o przedstawieniu zarzutów, lub wyjdzie na jaw, że czyn należy zakwalifikować z surowszego przepisu, albo też okaże się, że podejrzanemu należy zarzucić czyn w postaci zmienionej w istotny sposób, wydaje się nowe postanowienie o przedstawieniu zarzutów¹⁷ i konieczne staje się ponowienie wszystkich czynności składających się na instytucję przedstawienia zarzutów.

Od stycznia 2003 r. przejawem odformalizowania dochodzenia w zakresie przedstawienia zarzutów jest przepis art. 325g § 1 i 2 k.p.k., zgodnie z którym w tej formie postępowania przygotowawczego nie jest wymagane sporządzenie postanowienia o przedstawieniu zarzutów¹⁸, chyba że podejrzanemu jest zatrzymany lub tymczasowo aresztowany (a od marca 2007 r. tylko gdy jest tymczasowo aresztowany – art. 325g § 1 k.p.k.). Przesłuchanie osoby podejrzanego zaczyna się od powiadomienia jej o treści zarzutu wpisanego do protokołu przesłuchania. Osobę tę od chwili rozpoczęcia przesłuchania uważa się za podejrzanego. Konieczne jest jednak wykonanie niektórych czynności składających się na instytucję przedstawienia zarzutów. Istnieje obowiązek powiadomienia osoby podejrzanego o treści zarzutu i przesłuchanie jej. Treść zarzutu wpisuje się do protokołu przesłuchania. Podejrzanemu może żądać zarówno podania mu ustnie podstaw zarzutów, jak i sporządzenia uzasadnienia na piśmie, o czym należy go pouczyć, gdyż przewidujący te uprawnienia art. 313 § 3 k.p.k. nie

¹⁴ K. Marszał, S. Stachowiak, K. Zgryzek, *Proces karny*, Katowice 2005, s. 447; S. Stachowiak, *Przedstawienie zarzutów w kodeksie postępowania karnego*, „Prokuratura i Prawo” 1999, nr 2, s. 29.

¹⁵ S. Stachowiak, *Zakres informacji procesowej przekazywanej podejrzanemu przed i w toku przesłuchania*, „Prokuratura i Prawo” 2001, nr 3, s. 10.

¹⁶ P. Wiliński, *Zasada prawa do obrony w polskim procesie karnym*, Kraków 2006, s. 280.

¹⁷ S. Stachowiak, *Przesłuchanie podejrzanego z udziałem obrońcy*, „Prokuratura i Prawo” 1997, nr 12, s. 23.

¹⁸ P. Piszczek, *Postępowanie uproszczone w polskim procesie karnym*, Olecko 2002, s. 182 i n.

został wyłączony w dochodzeniu. Jeżeli w dalszym dochodzeniu zajdzie potrzeba modyfikacji zarzutu, zgodnie z art. 314 k.p.k., podejrzanego należy przesłuchać ponownie, informując go o treści uzupełnionego lub zmienionego zarzutu.

Uproszczenia w zakresie przedstawienia zarzutów przewidziane są też w „dochodzeniu w niezbędnym zakresie”¹⁹, w którym – to w wypadkach niecierpiących zwłoki, w szczególności wtedy gdy mogłyby to spowodować zatarcie śladów lub dowodów przestępstwa – można przesłuchać osobę podejrzaną o popełnienie przestępstwa w charakterze podejrzanego przed wydaniem postanowienia o przedstawieniu zarzutów, jeżeli zachodzą warunki do sporządzenia takiego postanowienia²⁰. Przesłuchanie rozpoczyna się od przedstawienia ustnej informacji o treści zarzutu, która będzie odnotowana w protokole przesłuchania. Przesłuchanie to jest możliwe tylko w czasie trwania dochodzenia w niezbędnym zakresie (w ciągu 5 dni). Osoba przesłuchiwana w charakterze podejrzanego staje się podejrzanym (art. 71 k.p.k.), lecz nie może żądać podania ustnie motywów zarzutów ani sporządzenia uzasadnienia na piśmie²¹.

III. KONSEKWENCJE PROCESOWE PRZEDSTAWIENIA ZARZUTÓW

Instytucja procesowa przedstawienia zarzutów odgrywa szczególnie ważną rolę w postępowaniu przygotowawczym. Rozpoczyna ona drugą fazę śledztwa (fazę *in personam*), inaugurując postępowanie przeciwko określonej osobie²². Osoba ta może zostać pociągnięta do odpowiedzialności karnej, a w sensie procesowym staje się podejrzanym, a więc stroną w postępowaniu przygotowawczym²³. Duże znaczenie ma nie tylko podstawa przedstawienia zarzutów, ale również czas, w którym określonej osobie należy je przedstawić. Nie można aprobeować sytuacji nieuzasadnionego uwikłania obywatela w tok procesu karnego. Z drugiej strony, nie można aprobeować sytuacji, aby śledztwo (dochodzenie) toczyło się zbyt długo w fazie *in rem*, oznaczałoby to bowiem pozbawienie obywatela możliwości działania w procesie²⁴. Jeżeli dane zebrane w toku postępowania przygotowawczego zawierają dostateczne podstawy do przedstawienia określonej osobie zarzutów, to ma zastosowanie art. 313 k.p.k. nakazujący sporządzenie postanowienia o przedstawieniu zarzutów i niezwłoczne ogłoszenie go podejrzanemu. Nie jest natomiast dopuszczalne przesłuchanie tego rodzaju osoby w charakterze świadka ze względu na gwarancję określoną w art. 63 k.p.k., który ustanawia prawo podejrzanego do

¹⁹ B. Mik, *Głosa do postanowienia Sadu Najwyższego z dnia 17 czerwca 1994 r.* – WZ 122/94, „Prokuratura i Prawo” 1995, nr 11-12, s. 82.

²⁰ S. Waltoś, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2005, s. 476.

²¹ J. Bratoszewski, L. Gardocki, Z. Gostyński, S. M. Przyjemski, R. A. Stefański, S. Zabłocki, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2004, s. 357.

²² A. Gerecka-Żołyńska, *Przedstawienie zarzutu podejrzanemu w świetle dyrektywy rzetelnego procesu*, w: P. Wiliński (red.), *Prawo wobec wyzwań współczesności*, Poznań 2004, s. 296.

²³ J. Grajewski, L. K. Paprzycki, S. Steinborn, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, t. I, Kraków 2006, s. 831.

²⁴ K. Marszał, S. Stachowiak, K. Zgryzek, *Proces karny*, Katowice 2005, s. 447.

odmowy składania wyjaśnień²⁵. Dawniej proponowano, aby za wszczęcie postępowania karnego *in personam* uważać każdą czynność uprawnionego organu skierowaną wyraźnie na ściganie danej osoby z powodu określonego przestępstwa, a nie dopiero wydanie postanowienia o przedstawieniu zarzutów²⁶. Jest to teza obecnie kwestionowana. Aktualnie uważa się, że określona osoba staje się podejrzanym albo w momencie wydania postanowienia o przedstawieniu zarzutów, albo też w chwili powiadomienia jej przed przesłuchaniem o treści zarzutu, który wpisuje się do protokołu przesłuchania. Z tą też chwilą podejrzany zaczyna być stroną postępowania przygotowawczego. Wraz z przedstawieniem zarzutów osoba staje się podejrzanym, a więc stroną procesową z przysługującymi jej uprawnieniami wynikającymi z zasady prawa do obrony i zasady kontrydiktoryjności. Jest to szczególnie ważne z punktu widzenia realizowania przewidzianego w Konstytucji RP prawa do obrony każdego obywatela, przeciwko któremu prowadzone jest postępowanie karne (art. 42 ust. 2).

IV. INSTYTUCJE PROCESOWE MAJĄCE ZASTOSOWANIE W ZWIĄZKU Z PRZEDSTAWIENIEM ZARZUTÓW

Przedstawienie zarzutów wpływa istotnie na tok postępowania karnego. Uzyskanie przez osobę, której przedstawiono zarzuty pozycji podejrzanego, to jest strony biernej postępowania karnego, wpływa na zakres jej aktywności w tym postępowaniu, jak również na możliwość czy też konieczność dokonywania przez organ postępowania karnego określonych czynności procesowych. W części przepisów, która o tym stanowi, ustawodawca posługuje się wprawdzie nazwą „oskarżony”, jednak należy mieć na uwadze, że w znaczeniu ogólnym oznacza ona także podejrzanego (art. 71 § 3 k.p.k.).

Bezpośrednim następstwem przedstawienia zarzutów osobie będącej funkcjonariuszem publicznym jest powiadomienie przez prokuratora przełożonego takiej osoby o wszczęciu przeciwko niej postępowania karnego. Gdy wszczęto postępowanie przeciwko osobie innej niż funkcjonariusz publiczny, która zatrudniona jest w instytucji państwowej, samorządowej czy społecznej, bądź jest uczniem albo słuchaczem szkoły czy też żołnierzem, prokurator zawiadamia przełożonych tych osób, jeśli wymaga tego ważny interes publiczny (art. 21 § 1 i 2 k.p.k.). Zawiadomienie w przypadku osób innych niż funkcjonariusze publiczni ma charakter fakultatywny. Obowiązek powiadomienia konstytuuje się wraz z ustnym bądź pisemnym przedstawieniem zarzutów. Adresowany jest do prokuratora prowadzącego bądź nadzorującego postępowanie przygotowawcze. Nie można wymagać od prokuratora dokonania tej czynności, gdy do wszczęcia postępowania dochodzi w wyniku wniesienia prywatnego lub subsydiarnego aktu oskarżenia²⁷.

²⁵ Wyrok SN z 21 stycznia 1982 r., II KR 338/81, OSNKW 1982, nr 3, s. 14.

²⁶ Wyrok SN z 24 marca 1970 r., V KRN 52/70, OSNKW 1970, nr 7-8, poz. 77.

²⁷ P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *Kodeks postępowania karnego*, t. I: *Komentarz do artykułów 1-296*, red. P. Hofmański, Warszawa 2004, s. 162-163 i powołane tam komentarze.

Informacja o prowadzeniu postępowania karnego przeciwko wymienionym osobom przekazywana jest podmiotom niezwiązanym z tym postępowaniem. Powodem tego jest z pewnością umożliwienie przełożonym tych osób podjęcia odpowiednich działań wobec funkcjonariuszy publicznych czy osób występujących w określonej roli społecznej, zobowiązanych z tej przyczyny do postępowania zgodnego z prawem. Prowadzenie przeciwko nim postępowania karnego świadczyć może o niespełnieniu tego wymogu, co uzasadnia wszczęcie wobec nich postępowania dyscyplinarnego.

Przedstawienie zarzutów umożliwi dochodzenie roszczeń cywilnych, gdyż pokrzywdzony, jak również prokurator, nabywają prawo do wystąpienia z powództwem cywilnym. Uprawnienie to realizuje się wraz z pojawieniem się w postępowaniu karnym osoby, od której można dochodzić roszczeń cywilnych. Wniesienie pozwu cywilnego wymaga, na gruncie odpowiednio stosowanego Kodeksu postępowania cywilnego (art. 126 i 187 k.p.c.), wskazania pozwanego, co staje się możliwe wraz z zaistnieniem w postępowaniu karnym oskarżonego (podejrzanego – art. 62 i 71 § 3 k.p.k.). Wraz z powództwem cywilnym może zostać zgłoszony wniosek o zabezpieczenie roszczenia, w przedmiocie którego orzeka prokurator (art. 69 § 2 k.p.k.).

Przedstawienie zarzutów czyni dopuszczalnym złożenie wniosku o orzeczenie obowiązku naprawienia szkody (art. 49a k.p.k.). Ustawodawca wskazał, że wniosek taki może być złożony zamiast pozwu cywilnego. Stwierdzenie to pozwala na przyjęcie, że instytucja obowiązku naprawienia szkody ma charakter zastępczy i konkurencyjny wobec powództwa adhezyjnego²⁸. Dopuszczalne jest również złożenie wniosku o orzeczenie obowiązku naprawienia szkody w sytuacji, gdy istnieją warunki do wytoczenia powództwa cywilnego, do których należy m.in. przedstawienie zarzutów.

Na mieniu oskarżonego (podejrzanego) można zabezpieczyć wykonanie grzywny, przepadku, nieważki lub świadczenia pieniężnego albo obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę – w razie popełnienia przez niego przestępstwa, za które można orzec takie sankcje (art. 291 § 1 k.p.k.). W przypadku popełnienia przestępstwa przeciwko mieniu lub wyrządzenia przestępstwem szkody w mieniu, może z urzędu nastąpić zabezpieczenie roszczeń o naprawienie szkody (art. 291 § 2 k.p.k.).

Po przedstawieniu zarzutów konieczne staje się uwzględnienie osoby oskarżonego przy ocenie podstaw wyłączenia organu prowadzącego postępowanie przygotowawcze i oskarżyciela publicznego (art. 47 § 1 k.p.k.). Większość podstaw wyłączenia organów procesowych wynika z występowania określonych stosunków pomiędzy nimi a oskarżonym (art. 40 § 1 k.p.k., art. 41 § 1 k.p.k.). Osoba, która występuje w postępowaniu karnym jako podejrzany, może być krewnym lub powinowatym osoby będącej organem postępowania karnego, jak też może być z nią w bliskich stosunkach osobistych.

Na podejrzanych ciąży nie tylko określone obowiązki (m.in. obowiązek z art. 74 k.p.k.), ma on również uprawnienia (m.in. dopuszczenie do udziału w czynnościach procesowych, w tym dowodowych – art. 315-318 k.p.k.).

²⁸ T. Grzegorzcyk, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz wraz z komentarzem do ustawy o świadku koronnym*, Kraków 2005, s. 205.

W momencie przedstawienia zarzutów możliwe jest dokonanie większej ilości czynności z udziałem oskarżonego, niż to przewidziano w stosunku do osoby podejrzanej (art. 74 § 2 i 3 k.p.k.). Dopuszcza się badania psychologiczne i psychiatryczne oraz inne niewymienione w przepisie czynności, o czym przesądza brzmienie przepisu, według którego w szczególności oskarżony obowiązany jest poddać się pobraniu krwi, włosów lub wydzielin z organizmu, podczas gdy wobec osoby podejrzanej mogą być dokonane czynności wyłącznie wymienione w przepisie²⁹.

Podstawowym obowiązkiem oskarżonego jest stawianie się na każde wezwanie organu procesowego (art. 72 k.p.k.). W razie uchylania się od tego obowiązku organ procesowy może stosować wobec niego różne środki dyscyplinujące, których w większości przypadków nie mógł stosować wobec osoby podejrzanej. W razie nieusprawiedliwionego niestawiennictwa oskarżonego można zatrzymać i sprowadzić przymusowo (art. 72 § 2 k.p.k.).

Z chwilą przedstawienia zarzutów realizuje się zasada kontradiktoryjności. Kontradiktoryjność odniesiona być powinna do stron postępowania, przy czym istotnym elementem sporu pomiędzy nimi jest fakt prowadzenia go przed bezstronnym, niezaangażowanym w spór organem³⁰. W ramach postępowania karnego zarówno czynności dowodowe, jak i czynności, które nie mają charakteru dowodowego, powinny być traktowane jako przedmiot ewentualnej debaty stron, jeśli nie są dla nich obojętne. Wyznacznikiem zakresu prawa stron do takiej debaty jest etap postępowania i związany z nim cel konkretnego stadium postępowania. Zasada kontradiktoryjności może znaleźć pełną realizację tylko w toku rozprawy przed sądem I instancji, w ograniczonym zaś zakresie występuje w postępowaniu przygotowawczym oraz na posiedzeniu. Jednakże specyfika postępowania przygotowawczego, gromadzącego materiał dla sądu rozpoznającego sprawę, powoduje konieczność zagwarantowanie stronom także w tym stadium postępowania udziału we wszystkich czynnościach, z których protokoły mogą posłużyć sądowi³¹.

W konsekwencji istnieje możliwość stosowania instytucji konsensualnych (porozumienie stron) czy mediacji. W procesie, w którym występuje oskarżony (podejrzany), możliwe staje się porozumienie pomiędzy nim a pokrzywdzonym. Wyniki takiego porozumienia mogą wpływać na tok postępowania. Porozumienie może mieć postać pozaprocesową, kiedy to organ postępowania wyznacza stronom czas na uzgodnienie pewnych kwestii (art. 341 § 3 k.p.k.), jak również może się odbywać poprzez wskazaną w art. 23a k.p.k. mediację.

Pojednanie i porozumienie pomiędzy tymi podmiotami w zakresie naprawienia szkody umożliwia prokuratorowi wystąpienie do sądu o warunkowe

²⁹ D. Kaczorkiewicz, *Ograniczenie wolności osoby podejrzanej w toku postępowania karnego*, w: E. Cała-Wacinkiewicz, D. Wacinkiewicz (red.), *Prawne aspekty wolności*, Toruń 2008.

³⁰ K. Zgrzyzek, recenzja książki Hanny Paluszkiewicz, *Pierwszoinstancyjne wyrokowanie merytoryczne poza rozprawą w polskim procesie karnym*, Warszawa 2008, „Prokuratura i Prawo” 2009, nr 5, s. 147-148.

³¹ B. T. Bieńkowska, *Wybrane zagadnienia 'prawa stron do sporu' w polskim procesie karnym*, „Studia Iuridica” 33, 1997, s. 23 i 25.

umorzenie postępowania w sprawach o występki zagrożone karą pozbawienia wolności powyżej 3 lat, lecz nieprzekraczającej 5 lat (art. 66 § 2 i 3 k.k.).

Od woli podejrzanego zależy możliwość zubożenia postępowania przygotowawczego, dalszych czynności bowiem nie przeprowadza się (poza tymi, co do których zachodzi niebezpieczeństwo, że nie będzie ich można później przeprowadzić), jeśli zachodzą warunki do wystąpienia z wnioskiem o wydanie wyroku skazującego bez przeprowadzenia rozprawy (art. 335 § 2 k.p.k.). Należy do nich uzgodnienie przez podejrzanego z prokuratorem kary lub środka karnego, o których orzeczenie wystąpi on do sądu wraz z wnioskiem o skazanie umieszczonym w akcie oskarżenia. Brak takiego uzgodnienia uniemożliwi prokuratorowi lub innemu uprawnionemu organowi wystąpienie z wnioskiem o skazanie bez przeprowadzenia rozprawy.

Podobnie, jeśli po wniesieniu aktu oskarżenia, a przed zakończeniem pierwszego przesłuchania na rozprawie głównej, oskarżony złoży wiosek w oparciu o art. 387 k.p.k., sąd nie przeprowadzi postępowania dowodowego. Rozprawa w takiej sytuacji zostanie znacznie zubożona i skrócona, z reguły bowiem jej najdłuższą częścią jest właśnie przewód sądowy. W trybie uproszczonym, gdy wniosek zostanie złożony przed rozprawą główną, dopuszcza się rozpoznanie go na posiedzeniu bez przeprowadzenia rozprawy (art. 474a k.p.k.).

Oskarżony ma prawo do obrony, które realizuje osobiście, dokonując czynności w postępowaniu, w tym składając oświadczenia, środki zaskarżenia i przeglądając akta sprawy. Może też ustanowić obrońcę bądź ubiegać się o jego wyznaczenie z urzędu, aby występował obok niego, dokonując czynności dla niego korzystnych. Realizacja zagwarantowanych mu praw powodować może zwiększenie ilości czynności postępowania karnego.

Z chwilą przedstawienia zarzutów osoba mająca status podejrzanego ma prawo odmowy składania wyjaśnień na podstawie art. 175 k.p.k., o czym powinna zostać poinformowana (art. 300 k.p.k.). Jeśli wcześniej była przesłuchiwana jako świadek, zanim organ procesowy ustalił, że jest osobą podejrzaną w sprawie, miała obowiązek złożenia prawdziwych zeznań, z możliwością odmowy odpowiedzi na pytania (art. 183 § 1 k.p.k.).

Podejrzany (oskarżony) ma prawo do posiadania obrońcy (art. 77 k.p.k.). Może go ustanowić sam bądź może to zrobić każda inna osoba, gdy jest pozbawiony wolności, a gdy jest ubezwłasnowolniony bądź nieletni – uprawnienie takie ma też jego przedstawiciel ustawowy (art. 83 i art. 76 k.p.k.). W razie obrony koniecznej bądź ze względu na wniosek oskarżonego, którego nie stać na opłacenie obrońcy, jest mu on wyznaczany z urzędu (art. 81 k.p.k.). Tak więc wraz z zaistnieniem w postępowaniu podejrzanego, które jest konsekwencją przedstawienia zarzutów, w postępowaniu karnym może się pojawić kolejny jego uczestnik, tj. obrońca, do którego organy postępowania zobowiązane są kierować część swoich działań (np. art. 315-318 k.p.k., art. 301 czy art. 321 k.p.k.).

Jeśli przedstawienie zarzutów miało postać postanowienia o przedstawieniu zarzutów, dopuszczalne jest – przy istnieniu ustawowych podstaw – stosowanie wobec podejrzanego środków zapobiegawczych (art. 249 § 2 k.p.k.). Poprzez

wydanie postanowienia o przedstawieniu zarzutów rozumie się promulgowanie postanowienia, to jest dopełnienie określonych czynności po sporządzeniu postanowienia o przedstawieniu zarzutów³². Jednakże Kodeks przewiduje sytuacje, w których samo sporządzenie postanowienia o przedstawieniu zarzutów jest równoznaczne z przedstawieniem zarzutów i nie jest wymagane dokonane pozostałych czynności, w tym przesłuchania, ze względu na ukrywanie się lub nieobecność podejrzanego w kraju (art. 313 § 1 k.p.k.)³³. Wobec osoby, w stosunku do której wydano postanowienie o przedstawieniu zarzutów, możliwe jest stosowanie tymczasowego aresztowania, poręczenia, dozoru, zakazu opuszczania kraju i zakazów określonych w art. 276 k.p.k. Zgodnie bowiem z art. 249 § 2 k.p.k., w postępowaniu przygotowawczym można stosować środki zapobiegawcze tylko względem osoby, wobec której wydano postanowienie o przedstawieniu zarzutów. Wymagane jest zatem nie tylko przedstawienie zarzutów, ale dokonanie tej czynności w określonej formie, to jest poprzez wydanie postanowienia o przedstawieniu zarzutów. Dopiero wówczas, gdy wydane zostanie takie postanowienie, dopuszczalne jest stosowanie wobec podejrzanego środków zapobiegawczych. Należy w związku z tym przyjąć, że w sytuacji gdy doszło do przedstawienia zarzutów ustnie w związku z przystąpieniem do przesłuchania osoby w charakterze podejrzanego, nie jest możliwe zastosowanie wobec takiej osoby środków zapobiegawczych. Jeśli miało to miejsce w ramach tzw. dochodzenia zabezpieczającego inaczej w niezbędnym zakresie, to nie będzie przeszkody do stosowania środków zapobiegawczych, ponieważ po tej czynności wydawane jest postanowienie o przedstawieniu zarzutów (art. 308 § 2 k.p.k.)³⁴. Gdyby zaś przedstawiono zarzut ustnie w toku dochodzenia na podstawie art. 325g § 1 i 2 k.p.k., to taka forma tej czynności wyklucza stosowanie wobec podejrzanego środków zapobiegawczych. Rozważenia wymaga możliwość późniejszego wydania postanowienia o przedstawieniu zarzutów, wskazany przepis stanowi bowiem, że nie jest wymagane sporządzenie postanowienia o przedstawieniu zarzutów, lecz nie wyklucza jego wydania. Problematyczne jest jedynie dublowanie tej czynności, gdy nie zachodzą przesłanki z art. 314 k.p.k. do zmiany przedstawienia zarzutów albo gdy po przeprowadzeniu czynności procesowych w niezbędnym zakresie przez Policję sprawa nie zostanie przekazana prokuratorowi jako organowi właściwemu do prowadzenia śledztwa, który to wyda wymagane w nim postanowienie o przedstawieniu zarzutów³⁵.

Osobę, której przedstawiono zarzuty w formie postanowienia, można poszukiwać listem gończym, jeśli się ukrywa (art. 279 § 1 k.p.k.). Osobę,

³² Postanowienie SN z 16 stycznia 2009 r., IV KK 256/08, „Biuletyn Prawa Karnego” 2009, nr 3, s. 74.

³³ B. J. Stefańska, *Glosa do postanowienia SN z dnia 24 kwietnia 2007r., IV KK 31/07*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2007, nr 3, s. 135.

³⁴ T. Grzegorzczak, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz wraz z komentarzem do ustawy o świadku koronnym*, Kraków 2005, s. 627.

³⁵ I. Baranowski, *Postępowanie przygotowawcze w powszechnych jednostkach prokuratury w świetle nowelizacji Kodeksu postępowania karnego*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2003, nr 3, s. 57.

w stosunku do której nie występują podstawy wydania postanowienia o poszukiwaniu listem gończym, można poszukiwać w inny sposób określony w art. 278 k.p.k. Zarządzić poszukiwanie można zarówno wobec oskarżonego (podejrzanego), w tym takiego, któremu zarzuty przedstawiono ustnie, jak również osoby podejrzanej, a więc takiej, której najprawdopodobniej przedstawi się zarzuty³⁶. Przesłanką poszukiwania jest nieznanostwo miejsca pobytu takiej osoby.

Fakt zaistnienia w postępowaniu karnym oskarżonego wpływa pośrednio na czynności dokonywane w tym postępowaniu, ponieważ osoby najbliższe dla podejrzanego i oskarżonego (podejrzanego) o współdziałanie w przestępstwie objętym także innym postępowaniem uzyskują prawo odmowy zeznań w warunkach określonych w art. 182 § 1 i 3 k.p.k.

Czysto procesową i do tego formalną konsekwencją przedstawienia zarzutów jest wymóg wskazania w postanowieniu o umorzeniu postępowania przygotowawczego imienia i nazwiska podejrzanego, jak to nakazuje art. 323 k.p.k. Konieczność taka wynika z faktu, że postępowanie toczyło się przeciwko konkretnej osobie, a więc weszło w etap *in personam*. Z kolei przepis art. 327 k.p.k. stanowi, że po prawomocnym umorzeniu postępowania możliwe jest jego wznowienie przez prokuratora, jeśli pojawiły się nowe fakty lub dowody, a nie dopuszcza się podjęcia postępowania, ponieważ postępowanie toczyło się przeciwko określonej osobie.

dr Dorota Kaczorkiewicz
Uniwersytet Szczeciński

dr Danuta Tarnowska
Uniwersytet Szczeciński

PRESENTATION OF CHARGES AND ITS CONSEQUENCES IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Summary

The authors outline the history of the institution of presenting charges under Polish criminal proceedings. The presentation of charges as an institution appeared in Polish proceedings already in the 1950's and since then the suspects have been informed about their rights. However, the institution itself has undergone a number of subsequent amendments.

Currently, presenting charges entails many actions to be taken by the person who conducts preparatory proceedings. These actions require a particular form of investigation. And so, for example, the decision of the presentation of charges must have a written form. What is more, it must be read out to the suspect. Then, the suspect is to be interrogated. The charges are subject to alteration during the preparatory proceedings. After the charges have been presented, the person involved becomes a suspect. The presentation of charges gives rise to many legal effects which are also discussed in the paper.

³⁶ J. Grajewski, *Przebieg procesu karnego*, Warszawa 2001, s.28, szerzej na ten temat L. Bratoszewski, L. Gardocki, Z. Gostyński, S. M. Przyjemski, R. A. Stefański, S. Zabłocki, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, t. II, Warszawa 2004, s. 20-22.